

**Səhla
Cabbarlı**

Vətən müharibəsi başlayan ilk gündən, 30 ilə yaxın ayrı qaldığımız kəndləri, qəsəbələri, şəhərləri azad edirik. Hər birinin millətimizə bağlı bəlli bir tarixi var və onların azad edilməsi dövlətimiz, xalqımız üçün böyük əhəmiyyət daşıyır. Biz o torpaqları azad etməklə yanaşı, tariximizi, mədəniyyətimizi, bir sıra maddi-mənəvi dəyərlərimizi, memarlıq sənətimizin maddi qalıqlarını və təbiəti də azad edirik.

Lakin həmin ərazilər arasında Xocavənd rayonunun Hadrut qəsəbəsinin elə ilk 15 gün içərisində azad edilməsinin Vətən müharibəsi tarixində xüsusi önəmi var. Hadrut qəsəbəsinin yerləşdiyi məkanın strateji əhəmiyyəti həm düşmən üçün, həm də Azərbaycan üçün olduqca vacibdir - əsə-

gəldikdən sonra Loridən Qarabağa dəvət edib, təyin etdiyi məlik Yeqan, Aqoğlanı Dizaq mahalının və Dizaq mülkiyyətinin mərkəzi seçdiyi üçün bu yaşayış məskəni Dizaq adlandı. Biz Dizaq mülkiyyəti haqqında mənbələrdən məlumat alırıq, lakin daha çox Mirzə Yusif Qarabağının kitabından bilgiler əldə edirik. 1939-cu ildə isə DQMV sovetinin erməni rəhbərlərinin təklifi ilə Dizaq adı götürülərək, qəsəbəyə Hadrut adı verildi.

Hazırkı Hadrut qəsəbəsi və ətraf kəndlərinin çox qədim qədim tarixi var. Hansı ki, bir zamanlar qəsəbə və kəndlər birləşik, qədim şəhər tipində idilər. Sovet dövründən ərazidə aparılan qazıntılar zamanı qədim daş dövrünə aid bir sıra yaşayış məskənləri aşkarlanmışdı. Quruçay dərəsinin Tuğ çökəkliyində, dünyanın sayıla biləcək qədər qədim insan məskənlərindən biri Azıx mağarası yerləşir.

Tariximizə, faciələrimizə, dualarımıza şahidlik edən Xocavəndin mərkəzində Azərbaycan bayrağının dalğalanması çox yaxındır

Mustye mədəniyyətini ehtiva edən tarixi yaşayış məskənimiz də Məmmədli Hüseyinovun Paleolit ekspedisiyası tərəfindən aşkarlanaraq, 1963-cü ildə orada

rine ixarac edilirdi.

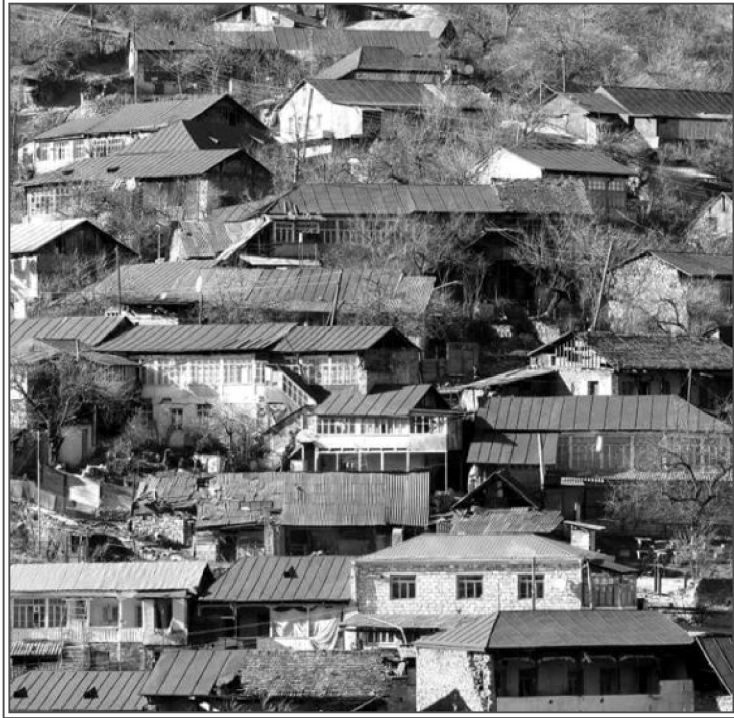
Müəllim və uşaq

Hazırda müzəffər ordumuz Xocavənd rayonunun bir sıra

Aragül, Hərəkül, yoxsa Xətai?

Kəndin adı XVII əsrdə ilk dəfə Osmanlı müfəssəl dəftərlərində

İkiçayarasından keçən zəfər yolu, Qarabağın açarı – Hadrut

bə mühüm yüksəkliklərlə əhatələnib. Bu qəsəbəyə ermənilər "Qarabağın Brest qalası" adını vermişdilər.

Hadrutun itirilməsi onlar üçün müharibənin taleyinin həll edilməsi idi. Bizim üçün isə qəsəbənin azad edilməsi qondarma "Arsax Respublikası" mifinin darmadağın edilməsi oldu. Bununla biz onların birtərəfli qaydada cızdıqları təmas xəttini yardıq. Artıq onların mənəvi "Brest qalası" süqut etdi. Eyni zamanda, qəsəbənin ilk vaxtlar azad edilməsi müəyyən ruh yüksəkliyi və qələbəyə inamı daha da artırdı.

Hadrut işğal altında olan Xocavənd rayonunun iki əsas qəsəbəsinin biridir. Digəri isə Qırmızıbazar qəsəbəsidir ki, hazırda oranın azad olunması üçün hərbi əməliyyatlar davam edir.

Hadrut farsca (hə dü rud) – "ikiçayarası" mənasını verir. Bu yaşayış məskəni iki əsr əvvələ kimi Aqoğlan və ya Amaras adlanırdı. Azərbaycan folklorunda Aqoğlan, Aq atlı oğlan obrazları var. Araşdırmaçılar Hadrutun təbiətinin bu folklorlarda yer alan etnonimlərə uyğun olduğunu qeyd edirlər. Ona görə də bu adın yer adına uyğunluğu məqbuldur.

Hadrutun tarixi

Nadir Şah (1736) hakimiyyətə

qazıntı işlərinə başlanılıb.

Bundan sonra daha 8 dəfə müxtəlif illərdə qazıntılar aparılıb. Azərbaycan türklərinin yaşadığı Böyük Tağlar kəndi 2 oktyabr 1992-ci ildə Xocavənd rayonunun tərkibində işğal edilib. İnənirə ki, qədim kəndimizi qısa müddət ərzində müzəffər ordumuzun sayəsində geri qaytaracağıq.

Tuğ kəndinin tarixi daha qədimdir. Quruçay vadisində yerləşən bu kənddə "Ritiş qalası" bəzən isə "Tuğ qalası" adlanan qala və "Qırmızı məbəd" yerləşir. Hadrut Dizaq mahalının, Tuğ kəndi Dizaq mülkiyyətinin malikanələrinin yerləşdiyi mərkəz idi. Əsrlər əvvəl Tuğ Aqoğlanın tərkibində idi. 1822-ci ildə Qarabağ xanlıqı ləğv edilərkən, Tuğ Yelizavetpol quberniyasının tərkibinə daxil edildi.

Tuğda Yeqan tərəfinə 1737-ci ildə kilsə tikdirilmişdi ki, 1836-

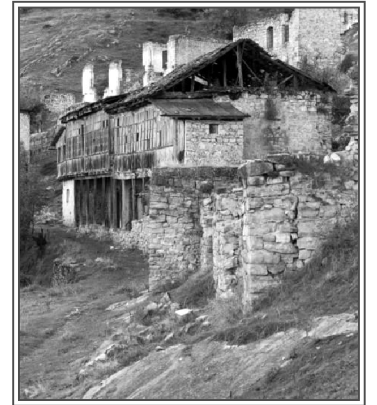
kəndlərini də azad edib. Xocavənd rayonunun öz adı və tarixi də olduqca maraqlıdır. "Xoca" və "vənd" sözlərinin birləşməsindən yaranan ad "Müəllim və uşaq" anlamını verir.

1828-ci ilə kimi türk-müsəlmanların sıx yaşadığı "Qaranlıq" adlı şəhər idi. "Türkmənçay" müqaviləsindən sonra bura Osmanlı ərazisindən 40 erməni ailəsi köçürüldü. Onlar aralarında kəndə "Qaranlıq" yox, öz dillərinə uyğunlaşdıraraq "Karaqlux" dedilər. Bir müddət sonra ermənilərin istəyinə uyğun olaraq, ruslar kəndin adını rəsmi olaraq dəyişib "Daşbaşı" mənasını verən Karaqlux etdilər.

Daha sonra Aşağı Qaranlıq və Xonaşen kimi adlar verildi. 1952-ci ilədək Qaranlıq adı kəndin özünə qaytarılmışdı. Həmin il Nazirlər Sovetinin rəsmi fərmanı ilə kəndin adı dəyişdirilərək Martuni ad-

Aragül, Qarabağnamələrdə isə Hərəkül olaraq keçməkdədir. Lakin 1828-ci ildə İrəvandan bəzi erməni ailələri bu kəndə köçürüldü. Kəndin adını dəyişib Arakel etdilər.

1988-ci ildən İrəvandan ikinci dəfə deportasiya edilən azərbaycanlıların bəzi ailələri bu kəndə yerləşdi. Onların xahişi ilə və aq-

Hadrutun itirilməsi onlar üçün müharibənin taleyinin həll edilməsi idi. Bizim üçün isə qəsəbənin azad edilməsi qondarma "Arsax Respublikası" mifinin darmadağın edilməsi oldu. Bununla biz onların birtərəfli qaydada cızdıqları təmas xəttini yardıq. Artıq onların mənəvi "Brest qalası" süqut etdi. Eyni zamanda, qəsəbənin ilk vaxtlar azad edilməsi müəyyən ruh yüksəkliyi və qələbəyə inamı daha da artırdı

1968-ci ildə görkəmli arxeoloq Məmmədli Hüseyinovun ekspedisiyası orada qazıntılara başlamışdı. Onlar burada, 20 yaşlarında bir qadının alt çənə sümüyünü və daş dövrünə aid bir sıra əmək alətləri tapmışdılar. Baxmayaraq ki, mərkəzdən onlara təyziq edirdilər, tədqiqatın yarımçıq saxlanması istənilirdi, amma sonda buranın qədim yaşayış mərkəzi olduğunu sübut etdilər.

Məsələn, Böyük Tağlar kəndində Paleolit dövrünün daha bir yaşayış məskəni olan Tağlar mağarası yerləşir. Tağlar mağarası Şərqi ölkələri içərisində uzunömürlü yaşayış məskəni olan tək məkandır. 64-24 min illər arası burada insanlar yaşamışdılar. Ona görə mağaradan tapılan əmək alətləri də çoxdur. Məsələn, 7 mindən çox daş əmək aləti, 2 minə yaxın heyvan qalıqları, sümükləri tapılmışdı. Hətta, Eneolit və Tunc dövrlərinə aid də gil qablar və əmək alətləri aşkarlanıb.

cı ildə bu alban kilsəsi də ləğv edilərək, Qriqorian kilsəsinə tabe edildi. Kilsənin həyatında Məlik Yeqanla yanaşı bəzi mülkiyətlər də məzarı var. Məliklik camaatı Arpa,

çəltik əkməklə böyük feodal təsərrüfatında işləyirdilər. Üzümçülük Hadrutun əsas simvollarından idi. Hadrut şərabi bölgəyə gələn insanların sevimli içkisi idi. Sovet dövründə də ittifaqın bütün ölkələ-

landırılırdı. Martuni həmin kəndə köçürülən erməni ailəsindən çıxmış bolşevik Aleksandr Myasnikyanın döyüşçü ləqəbi idi. 1992-ci ildə isə Azərbaycan Respublikası

ressiyalarının qarşısını almaq üçün kəndin adı dəyişdirilərək, Şah İsmayıl Xətəinin adına Xətai adlandırıldı. Lakin 1992-ci ilin 2 oktyabrında kənd işğal edildi və azərbaycanlılar bir daha yurdlarından didərgin salındılar.

Xocavənd rayonu bizim üçün böyük faciə ilə də yadda qalıb - Qarakənd faciəsi. "Mİ-8N72" helikopterində olan 22 nəfər dövlət xadimimiz, ziyalımız erməli silahlı qüvvələri tərəfindən terrora məruz qaldı. Hazırda kənd işğal altındadır. Kəndin tarixi adı mənbələrdə "Qızqala" olaraq keçir. Çünki burada qədim dövrlərdən qalan "Qız qalası" adlı qalanın qalıqları da qalmaqdadır.

Ümumiyyətlə, Xocavənd rayonu tarixi abidələrin ən çox olduğu rayonlardandır. Demək olar, əksər kəndlərdə məbədlər, pirlər, övlilər kimi ziyarətgahlar var ki, bu da əsrlərdir babalardan xalqa qalan yadigarlardır. Hazırda Xocavəndin 15-dən çox kəndinin işğaldan azad edilməsi rəsmi olaraq elan edilib.

Bizim inandığımız bir doğru var: Qarabağ Azərbaycandır! Xocavənd bizimdir. Tariximizə, faciələrimizə, dualarımıza şahidlik edən Xocavəndin mərkəzində Azərbaycan bayrağının dalğalanması çox yaxındır.